SCRIITORUL – DAMNAT AL PUTERII COMUNISTE. PROTAGONIȘTI ROMÂNI ȘI MAGHIARI

Ioana CISTELECAN, Assistant Professor Ph.D.,
University of Oradea

Abstract: *The present paper has been designed as an x-ray to the communist distorted perspective on the literary phenomenon during its period and to the socialist realism concept, attempting to clarify its coordinates and to accurately define its players. The study would also underline the failure and the grotesque as specific marks of those crisis times for both Romanian and Hungarian literature and culture. In this respect, Radu Gyr and Tibor Dery are the two chosen representatives for this given argument, since they both have ultimately survived within the collective mind as the viable icons or perfect embodiments of sufferance, verticality, moral obstinacy under the most unfriendly historical and political restrictive circumstances.*

Keywords: *socialist realism, proletarian literature, new-born man, writer, prison writings*

Contextualizări

Realismul socialist, termen generic acceptat în toate spaţiile care au cunoscut binefacerile sistemului comunist, glorifică impostura intelectuală, o cultivă şi o controlează metodic, performînd asupra operei o cenzură aprigă, schilodind textul, standardizîndu-l conform directivelor puterii; literatura devine ţinta şi obiectul unui pat procustian amplu pervertit politic. Tezele lui A. A. Jdanov trasează directivele esenţiale şi autohtonizează, legitimînd-o!, o literatură spartă, scrisă de fărîme ale unui *noi* depersonalizat, paralizat, citită de alte fărîme ale aceleiaşi *umbre* colective. Din tezaurul sovietic[1] sclipitor aflăm că literatura, ca proximă materializare a dogmei realismului socialist, trebuie să oglindească munca, gîndurile şi sentimentele tovarăşilor, să le ofere acestora modele demne de urmat, prin surprinderea cît mai exactă, cît mai fidelă şi totodată cît mai vie, convingătoare şi impresionantă a vieţii de zi cu zi şi a activităţilor *omului nou*. Inventarea non-literaturii comuniste precizează, aşa cum îi şade bine unui sistem, nu doar

1 Cf. revista *Vatra*, nr. 9-10, 2004: *Probleme actuale ale literaturii din R.P.R. în lumina lucrărilor lui A. A. Jdanov*, p. 20.

BDD-A23271 © 2015 Editura Universităţii „Petru Maior”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:54:01 UTC)

caracteristici generale, de suprafaţă, ci despică firul pe specii şi genuri, fiecare din ele fixate în paradigma sa cristalinizată metodic. În consecinţă, *romanul* trebuie să dezvolte o tipologie a muncitorului industrial şi să-l construiască pe tovarăş-personaj în balansul stabil dintre transformările sale exterioare, tehnice şi mutaţiile implicit intrinseci, dat fiind faptul că pe măsură ce tehnica evoluează, şi omul nou acumulează; o altă tematică pe care romanul e dator să o exploateze este cea a progresului agriculturii, accentuînd imaginea ţăranului colectivist (o altă ipostază a tovarăşului!). În generozitatea şi toleranţa-i nemărginite, puterea comunistă încurajează chiar şi problematica intelectualului în text, însă – evident - a unuia implicat în construirea socialismului, adică a unuia ordinarizat şi docilizat, varianta elitistă a sa fiind de bună seamă exclusă categoric. *Poemul, piesa de teatru* trebuie să renunţe la abstract, la ermetic şi să pozeze în reper pentru conştiinţa maselor, oferindu-le acestora energie, vitalitate, sensibilitate, stimulîndu-i la acte de eroism, cu alte cuvinte să le gîdile auzul dulceag, din nou fără pretenţii elitiste, de apartenenţă la vreo castă profesională exclusivisto-preţioaso-pretenţioasă. Poezia trebuie să devină un simplu comentariu al realului, un comentariu, desigur, studiat, contorsionat, fals.

Scriitorul - artefact comunist - are responsabilităţi şi datorii: dacă responsabilităţile sunt conotate pozitiv, marcînd efortul cantitativ în defavoarea celui calitativ de a-şi expune măestria literară, datoriile sunt îmbibate într-un negativ insinuat feroce, în subtext revelîndu-se ameninţarea; datoriile erau, de fapt, una singură, majoră – de a-i combate pe cei care nu respectă directivele partidului, de a-i exclude pe damnaţi ca purtători îndărătnici ai fiorului individualizării. Canalul de propagandă a realismului socialist se concretiza în reviste, a căror sarcină era de a milita pentru noua literatură, şi în cărţi care să sensibilizeze mulţimea de tovarăşi, transpunînd plastic tezele proletcultiste. *Omul nou* se defineşte sintetic drept un muncitor cultivat. Exponentul primar al omului nou e reprezentat de Alexei Stahanov, minerul ce a reuşit să extragă 120 de tone de cărbune, depăşind de 14 ori normele de producţie. El se confundă, de asemenea, cu incipitul unei mitologii comuniste a dezinformării, a minciunii regularizate, a super-eroului inexistent. Nu degeaba scriitorul este botezat „inginer al sufletului", căci el transpune mitul inginerului, mixajul kitschos al muncitorului celebrîndu-şi existenţa prin muncă, alias odihnă activă, şi culturalizare. Realismul socialist/ comunist, configurat atît ca univers, cît şi ca actare-n concret,

BDD-A23271 © 2015 Editura Universităţii „Petru Maior"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:54:01 UTC)

hiperbolizează negativ habitaturi, personae şi acţiuni, transmutînd pseudo-eroic un real distructiv într-un imaginar sortit în cele din urmă eşecului, fiindcă „extraordinarul" eroic e dozat de absenţa inevitabilă a autenticului şi a credibilului. Pionii strategici, *străinul*, *tovarăşul* şi *damnatul* îl vor locui circumspect-tragic.

Scrierile carcerale din peisajul românesc concentrează în organismul lor violenţa. Sensul prim al violenţei este conştientizarea morţii, contemplarea ei - moarte impusă de *străin* deţinutului, moartea confratelui la care prizonierul e martor. Condamnaţii, literaţi ori ba, sunt obligaţi de circumstanţe să identifice o cale de împăcare a lor cu lumea, cu Dumnezeu. În acest sens, există două teme înrudite în creaţiile carcerale: închisoarea ca *damnare* şi închisoarea ca *recuperare a creaţiei spirituale;* prizonierul se va abandona graţiei puterii divine. Zidurile celulei se umplu de cuvinte scrijelite, iar deţinutul re-descoperă magia cuvîntului!

Poezia carcerală, în construcţia sa tematică majoră, binară (înrudind recluziunea ca damnare şi recluziunea ca recuperare a creaţiei spirituale), instituie stabil, din perspectiva încarceratului, un echilibru între rugăciune şi lirică. Supravieţuirea damnatului în carceră era posibilă prin *vis*, *poezie* şi *credinţă*. Condamnatul politic, ca stigmat al alesului comunist, va evada dincolo de tortură şi dincolo de istovire fizică şi psihică, într-un spaţiu al poeziei, habitat de divin; creaţia carcerală circumscrie şi amprentează două dimensiuni esenţiale: o dată, coordonata spirituală care punctează relaţia personală şi, în speţă, personalizată, inserată între poetul încarcerat şi divinitate, precum şi coordonata profund uman, a suferinţei, în autenticitatea sa organică. În balansul stabil al acestora intervine, cvasi-colateral, esteticul. Cele două coordonate construiesc, în fapt, universuri compensatorii, integrîndu-se, presupunîndu-se şi determinîndu-se reciproc la infinit.

Stop cadru: Radu Gyr[2]

Poet, prozator, dramaturg, eseist, ziarist, traducător, conferenţiar de estetică literară şi literatură universală, director general al teatrelor şi operelor din România, fondator al primului Teatru Evreiesc „Baraşeum" din Europa, membru al Societăţii scriitorilor români, membru al

2 Numele său real este Radu Demetrescu, se naşte în 1905.

BDD-A23271 © 2015 Editura Universităţii „Petru Maior"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:54:01 UTC)

Asociaţiei publiciştilor români şi membru fondator al Uniunii scriitorilor Olteni, a fost întemniţat aproape 20 de ani, în 4 etape distincte:
1. Sub domnia lui Carol al II-lea e trimis în lagărele de concentrare/ închisorile de la Miercurea Ciuc, Jilava, Vaslui, Rîmnicu Sărat (1936-1940), detenţie continuată sub guvernul Antonescu (1941-1944), riscînd chiar prima sa condamnare la moarte;
2. După o scurtă libertate sub aceeaşi guvernare, e arestat din nou, judecat şi trimis în lagărul de la Sărata din Basarabia, de aici fiind expediat pe front, în Rusia, cu consemnul de a nu se mai întoarce viu. După doi ani, rănit în luptele de la Vigoda – Vinogradov, revine în ţară;
3. Pe 2 octombrie e iarăşi arestat, deşi bolnav, şi judecat cu nouă luni mai tîrziu de către un areopag comunist faţă de care săvîrşise crima de a crede în spiritualitatea creştină şi în eternitatea neamului românesc; procesul cu numărul 2 din iunie 1945, intentat „lotului ziariştilor şi scriitorilor de dreapta" îi aduce lui Radu Gyr doisprezece ani de temniţă grea, ani petrecuţi la Braşov, apoi la Aiud. În 1955 e eliberat;
4. Devine nu peste mult timp indezirabil, e calificat „duşman al poporului"; pe 6 decembrie 1958 e arestat şi condamnat la moarte. Pus în lanţuri timp de un an, sfidează moartea. Pe 20 mai 1963 e graţiat.
În 1975 Radu Gyr se stinge din viaţă[3].
Aproape că nu există memoriu în paginile căruia autorul lui să nu recunoască, măcar în treacăt, forţa salvatoare, revelată în închisoare, de versurile poeţilor încarceraţi, în special ale lui Nichifor Crainic, Radu Gyr şi Andrei Ciurunga, ei fiind cei trei nominalizaţi constant ca supravieţuire. Fascinaţia curativă a cuvîntului născut, moşit acolo, s-a îmbinat cu inexorabila încredere în divin, în ajutorul şi în judecata divine. Cuvintele îl vor înstăpîni pe încarcerat, cu atît mai mult cu cît acesta conştientizează că poezia îi exprimă propriile frustrări, umilinţe, revolte şi tragedii. Cel mai elocvent exemplu în această direcţie îl constituie poemul *Voi n-aţi fost cu noi în celule*, în care Radu Gyr dă glas, în fapt, trăirilor „arse" de supravieţuitorii temniţelor şi ai lagărelor de exterminare comuniste[4]. Mulţi dintre condamnaţi, recunoscîndu-şi lipsa harului creaţiei, îşi vor face din memorarea versurilor poeţilor închişi o ocupaţie sfîntă - aşa stau lucrurile şi în cazul lui Iulian Pufan, care, odată

3 Aceste informaţii au fost selectate din Radu Gyr, *Calendarul meu*, Editura Ex. Ponto, Constanţa, 1996, p.8-9
4 Cf. Gueorghe Boldur-Lăţescu, *Genocidul comunist în România (II)*, Editura Albatros, Bucureşti, 1994, p. 24.

BDD-A23271 © 2015 Editura Universităţii „Petru Maior"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:54:01 UTC)

eliberat din temniţă, va nota poemele lui Radu Gyr, pentru vremea în care memoria îi va juca feste; el însuşi mărturiseşte că: „aceste poezii ale lui Radu Gyr ne-au îmbărbătat şi ne-au ajutat să supravieţuim şi să rezistăm terorii şi torturilor, convinşi fiind căci numai în acest fel ne facem datoria fată de biserica lui Hristos şi Neamul Românesc”[5].
La întrebarea „Ce v-a ajutat să supravieţuiţi în închisoare?”, înaintea poeziei, încarceraţii au punctat fără excepţii: „Credinţa în Dumnezeu”. În spaţiul închis al celulelor, condamnaţii au trăit aşadar o dublă epifanie - aceea a existenţei puterii divine şi aceea a funcţiei curative exercitată de versurile carcerale. Constantin Tăculescu admite: „Dacă n-aş fi fost credincios, n-aş fi reuşit. Cei care n-au crezut, au rămas acolo pentru totdeauna. În momentele cele mai grele ale vieţii unui om, singura nădejde, singurul pai de care se agaţă, este credinţa în Dumnezeu. Acolo am descoperit-o cu adevărat. Credinţa în Dumnezeu este factorul cel mai important. Şi ce ne-a mai ajutat foarte mult, au fost poeziile lui Radu Gyr”[6].

Poetul prin excelenţă

Cel care se distinge net, dintre încarceraţii cu veleităţi sau cu reale talente literare ce au gustat din plin din ingredientele maşinăriei opresive comuniste româneşti, este Radu Gyr. El a fost greu încercat de regimul comunist, damnat al străinului în repetate detenţii (mai exact: patru la număr). Faimosul poem *Ridică-te Gheorghe, ridică-te Ioane!* îi aduce acestuia o condamnare la moarte, condamnare comutată în cele din urmă în 25 de ani muncă silnică[7]. Pedeapsa şi-o ispăşeşte între zidurile închisorii de la Aiud. Modalitatea de supravieţuire pentru care optează Radu Gyr este poezia. Versurile sale concepute înlăuntrul celulelor s-au păstrat printr-un efort colectiv de memorare, articulîndu-se din deţinut în deţinut (aşa întîmplîndu-se şi cu poemele celorlalţi damnaţi). Păstrarea şi apariţia lor în volum le datorăm atît fostului coleg de suferinţă al poetului, Dumitru Cristea, care a memorat şi, mai apoi, odată eliberat, a

5 Vezi Dumitru Andreica, *Drumuri în întuneric*, Fundaţia Academia Civică, 1998, p. 192!
6 Vezi Dumitru Andreica, op. cit., p. 190!
7 Simona Popa, fiica lui Radu Gyr, mărturiseşte într-un interviu acordat lui Ilie Rad, în revista *Excelsior*, nr. 10, Cluj, 1997, că tatăl ei „nu a ştiut, timp de 11 luni că pedeapsa i-a fost comutată în 25 de ani de muncă silnică!”.

BDD-A23271 © 2015 Editura Universităţii „Petru Maior”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:54:01 UTC)

aşternut pe hîrtie peste 200 de poezii semnate de Radu Gyr[8], cît şi bunăvoinţei Simonei Popa Gyr, care a oferit poeziile tatălui ei spre publicare editurii Marineasa din Timişoara.

Radu Dunăreanu pomeneşte în articolul său, *Arta poeziei rănilor nedrepte*[9], un alt memorator fidel al poemelor lui Radu Gyr: doctorul N. Burlacu, care în anii lui de izolare în celule şi-a conservat flexibilitatea intelectului prin repetarea versurilor învăţate în închisoare, multe dintre acestea transmise fiind prin ingeniosul sistem morse. Zahu Pană vorbeşte despre „fericirea tuturor celor care îl iubeau şi îl apreciau. I se învăţau versurile de deţinuţi şi pereţii celulelor deveniseră volume şi biblioteci, scrijelaţi cu vîrfuri de ac, sau alte obiecte ascuţite”[10].

Replica versificată a lui Radu Gyr la condamnarea sa - pricinuită de scrierea poemului *Ridică-te Gheorghe, ridică-te Ioane*, poem ce articulează ţipătul revoltat al mulţimii obstinant individualizate, concentrînd o corespondenţă premonitorie, parcă, între seria atributelor carcerale (*sînge, piroane, lacrimi, lanţuri, funii*), pe de o parte şi mărcile divinului, pe de altă parte (*icoane, cer, lumină*) - o identificăm în *Cîntăreţul răzvrătit:* „Făcuse-un cîntec aspru şi zbîrcit /Ca o spinare de mistreţ, roşcată. / Un cîntec pentru munţi, pentru granit /şi pentru ţara lui însîngerată. //L-au prins pe răzvrătitul cîntăreţ /Şi l-au zvîrlit în ocnă şi-n ocară ... / Dar cîntecul lui, gol şi pădureţ, / precum un sfînt, umbla desculţ prin ţară...”.[11] Persoana a treia la care se recurge reprezintă, în fond, o notă de detaşare auto-impusă de autor şi, cu precădere, dureroasă!

Poezia închisorii aparţinînd lui Radu Gyr se ridică net ca valoare estetică, dar şi ca forţă şi sensibilitate degajate de vers deasupra poemelor carcerale ale lui Nichifor Crainic. Cele trei volume editate de Marineasa sunt „pline” pînă la refuz de astfel de poezii. Acestea însă ar putea fi oarecum compartimentate în două segmente: există poeme în care ţinta este închisoarea şi, în plus, această ţintă este atacată deschis, direct, mărturisit; există poeme în care experienţa carcerală transpare în forma unui reper experimentat, consumat deja ori a unui virtual moment, a

8 Din pricina caietului cu poeziile lui Radu Gyr, Dumitru Cristea s-a ales cu o nouă condamnare, fiind arestat şi osîndit la 25 de ani de muncă silnică.

9 Radu Dunăreanu, *Arta poeziei rănilor nedrepte*, în revista *Cuvîntul Românesc*, nr.280 (aprilie), an. 26, p. 8.

10 Vezi *Ibidem*, p. 8!

11 Radu Gyr, *Poezii* (III), Editura Marineasa, Timişoara, 1994, p. 32

BDD-A23271 © 2015 Editura Universităţii „Petru Maior”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:54:01 UTC)

unei posibile „existenţe" - în acest caz tema detenţiei este surprinsă prin „învăluire"[12].

Patru sunt elementele care alcătuiesc substanţa şi totodată definesc atmosfera carcerală:

fierul „În aprigele mele belciuge, /piatra mă'nfulecă, fierul mă suge/ În bezne m'afund, zi de zi, şi-n urît,/Întîi pîn' la glezne, apoi pîn' la gît (...)/ Dar hămesit, sub lacăte chei şi zăvoare,/de tine, sălbatece, viule soare, /din carne îmi rup, din dogorîta mea smoală/ aceste cîntece în pielea goală" – ;

foamea - „şi'n celulă-am rămas /eu şi foamea slăbănoagă. // Singuri stăm, faţă în faţă./ O văd ca prin ceaţă/ cum se despoaie fără ruşine/ şi ţopăie, cu buricul la mila (...) Terciul muced de mămăligă,/ în vis a fost parcă./ Dinţii încă vor să se'nfigă/ În blid şi'n lingura bearcă." -;

frica - „Şi, totuşi, ce teamă zbîrlită şi stranie / de tine mă prinde, sfîntă pierzanie!" - şi

frigul - „Noi degerăm de frig afară/ şi paşii tremură pe loc"[13] - . Forţa transpunerii lirice a leit-motivelor damnării, tocmai înşirate, se sublimează în ţipăt şi în aţîţarea olfactivului printr-un limbaj agresiv-constructiv, conotat – paradoxal – pozitiv.

Poetul îşi aruncă lectorii într-un univers cu adevărat kafkian, univers înlăuntrul căruia omului îi este dorită pierderea individualităţii, prin recurgerea la *număr*, ca unică ştanţare posibilă a damnatului care a refuzat statutul şi disciplina tovărăşească; anihilarea individualităţii încarceratului se acutizează şi redimensionează la infinit chinul acestuia, redus fiind la staza maximală a depersonalizării sale: „Numărul celulei mele / Numărul hainei vărgate (...) / Numărul meu de fiară (...) / Două sute optzeci şi unu / Numărul ca un blestem (...)/ Numărul zodiei mele (...) / Numărul cu care mă tîrîi/ prin sîngele cuştei, şi latru şi mîrîi... (...) / Numărul cu care rîd ca nebunu',/ scriu coapse şi sexe pe zid, / şi'n fiece clipă ucid..."

Timpul se preschimbă în a-timp, pierzîndu-şi cronologia, suspendîndu-şi ordinea, în vreme ce individul încarcerat – desemnat şi configurat de nesomn şi singurătate - se ghiceşte în miezul cumplit al crudei fatalităţi,

---

12 Nicolae Savin, în studiul *Radu Gyr – poezia închisorilor comuniste*, din revista *Vatra*, nr. 3, 2000, p. 66, identifică două tendinţe manifestate în poezia carcerală a lui Radu Gyr: „Una care percepe realitatea ca fiind personificarea limitei (...) şi una care o transcende".

13 Elementele semnalate au fost menţionate şi de Adrian Popescu în *Lancea...*, ed. cit., p. 77.

BDD-A23271 © 2015 Editura Universităţii „Petru Maior"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:54:01 UTC)

nesiguranţe, la bunul plac al altora (obiect al străinului), nemaistăpînindu-şi zilele nicicum: „Marţi, Vineri, Sîmbătă, Luni,/ zile neutre, fără de formă, (...) / Bună dimineaţa celulă / noapte bună, zăbrele, / sparge-v-aş, ca un dulău în măsele, / rupe-te-aş cu dinţii celulă..."
Rutinarea exacerbată a experienţei carcerale e amendată de tocmai uzul mocnit şi zvîcnit al condiţionalelor-optative reflexivizate, punctînd furia, ca ipostază intermediară a deznădejdii.
Singurătatea osînditului trebuie cu orice preţ anihilată, posedată cît de cît; aşadar, el îşi va căuta ori, mai bine zis, inventa interlocutori: „ ... lighioane surate, / păianjeni, păduchi şi gîndaci";„Aici, stau de vorbă cu celula mea pe'ndelete, / o'ntreb de voi, o desmierd, apoi o zgîrii, o muşc, o blestem".
Pseudo-trăirea în condiţiile detenţiei provoacă osînditului o gamă întreagă de stări, progresive staze ale suferinţei: de la nostalgie, melancolie, docilitate, la revoltă şi disobedienţă - poetul ne apare ca un cameleon în sensul în care acceptăm emoţiile rostite, articulate simbolic, ca un iminent traseu al defulării în scopul conservării spiritului. Interesantă este relaţia încropită cu divinitatea, ea însumînd această gamă pomenită anterior, înveşmîntînd creaţia în formula poemului-rugă: de la mila invocată de încarcerat: „Doamne, păzeşte-mă, Doamne, ai milă... / Sunt ca o scorbură veche'ntr'un tei. (...)", la recunoaşterea nimicniciei şi a slăbiciunii umane: „Sărac sunt, Doamne, sărac / Sărac în celulă, sărac întru toate. / Sărac sînt, Doamne, sărac,/ şi bucuriile Tale-s bogate." şi chiar la răzvrătire: „de anii aceştea de fier şi bitum / pe care nu pot să-i sugrum, / de toată neliniştea care suspină / şi mă-ntărîtă şi mă-nvenină, / Tu, Doamne, /Tu eşti de vină ..."[14] şi îngăduinţa din partea condamnatului, a oropsitului: „Pentru toate rănile mele nedrepte, / eu, Doamne, Te iert ...".
Deznădejdea poetului e esenţială; ea se amplifică şi sfîrşeşte prin a circumscrie pînă şi Cerul, Paradisul, într-o extensie perfect acceptabilă în dialectica şi logica durerii: sacrul se contaminează, prin simpatie faţă de damnat, şi se contorsionează în apatie, respectiv maladie, în derizoriu acutizat: „Ştiu, lungit pe trei fotolii, / doarme Dumnezeu, săracul, într-un rai mîncat de molii / ce s-o da de-a berbeleacul".

14 Răzvrătirea poetică a damnatului inserează un paralelism cu nedreptatea suferită de Iov şi cu atitudinile acestuia faţă de Dumnezeu, ca reacţii la încercările la care este supus, din perspectiva sa, injust şi complet arbitrar

BDD-A23271 © 2015 Editura Universităţii „Petru Maior"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:54:01 UTC)

Se încearcă evadarea într-un purgatoriu compensatoriu plăsmuit şi se proiectează, în varianta rugii, divinul adjuvant: „Şi-aş scrie, pe var, şi osîndele mele,/ să geamă, să ardă, veac după veac./ Din sînge şi fiere mi-aş face văpsele... / Sărac sînt, Doamne, sărac"

Însă, mai presus de toată mania, disperarea şi suferinţa damnatului, el are viziunea divinităţii; Isus i se arată, chiar dacă numai într-un timp oniric, pentru a-l mîntui – poemul *As 'noapte, Isus ...* e inegalabil! El concentrează în sine emoţie, sensibilitate şi profunzime, ca să nu mai vorbim de imago-uri poetice remarcabile: „As' noapte Iisus mi-a intrat în celulă. / O, ce trist, ce înalt era Crist! / Lun-a intrat după El în celulă / şi-l făcea mai înalt şi mai trist // Mîinile Lui păreau crini pe morminte / ochii adînci ca nişte păduri / Luna-L spoia cu argint pe veşminte, / argintîndu-I pe mîini vechi spărturi. (...) // A stat lîngă mine pe rogojină / - Pune-Mi pe răni mîna ta / Pe glezne-avea umbre de răni şi rugină, / parcă purtase lanţuri, cîndva (...) // Cînd m-am trezit din grozava genună, / miroseau paiele a trandafiri. (...) // - Unde eşti Doamne? – am urlat la zăbrele / Din lună venea fum de căţui. / M'am pipăit, şi pe mîinile mele. / am găsit urmele cuielor Lui..."

Divinul este umanizat şi coborît în proximitatea suferindului damnat, într-un nou exerciţiu al pervertirii imaginarului, al încărcării sale de negativ, al actării sale sub hegemonia lui NU: „Surori de fum, cu paşi de fetru, / atît de lin trec prin salon, / de parcă îngeri de tifon / adună febra-n termometru." Poezia capătă valenţele unui blestem cu puteri magice, trădînd şi încorporînd veninul acumulat de osîndit, venin ce se rosteşte brutal, voit curativ: „Aiudule, Aiudule, / fiară năucă – / face-te-ai, crudule, / fum şi nălucă!"

Universul carceral care răzbate din versurile lui Radu Gyr e unul închis, sufocant, lipsit de speranţă. În consecinţă, imaginile şochează, limbajul loveşte prin duritatea, veridicitatea probate. Închiderea ca marcă a experienţei carcerale e dublată de o pseudo-rutinare a simţurilor, disciplinarea lor determinînd efectul invers, al exacerbării: „Cumplit te mai vor, Libertate, / poftele mele-aţîţate! ..."; „Ciorba pute-a mormînt (...)"; „soarele pute şi stăruie'n nări / ca un hoit într-o groapă uitată... (...) / sîngele urlă, năuc după prăzi / şi carnea scrîşneşte, buimacă"! Ele, imago-urile, uimesc prin actualitate; ne trezim citind, la urma urmelor, o poezie modernă, ba mai mult: contemporană! *Sîngele temniţei* acţionează ca lait-motiv în poemele carcerale ale lui Radu Gyr; acesta invadează şi înstăpîneşte cu scîrbă întreg universul. Pînă şi creaţia, poemul în sine,

BDD-A23271 © 2015 Editura Universităţii „Petru Maior"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:54:01 UTC)

echivalează cu/ pluteşte în sînge. Spaţiul închis, propriu detenţiei, presupune o anihilare a firescului, ba chiar o preferinţă intrinsecă faţă de ordinea răsturnată. Această preferinţă se transpune în aşa-zisele *balade răsturnate*. Aplicate ca formă creaţiei carcerale, baladele îşi pierd din luminozitate şi senin, atribute punctate ca specificităţi, în teoretizarea lor auctorială; ele se încarcă şi se distorsionează gradual, pertinent, inhalînd cenuşiul celularului: „M'au tot dus la neagra nuntă, / să mă'ngroape, să m'ascundă, / unde-i negura mai cruntă, / unde- i ocna mai afundă (...) / Fă, mireaso, fă spurcato, / ploşniţele ţi-s nuntaşii: cu vietaşii..." Aşa stau lucrurile şi-n cazul aşa-numitelor *colinde întoarse*: „Hai cu colindul, cu pluguşorul... / Să geamă buhaiul ca dorul, / jalea trosnească din bice de foc, / grîul stelelor s'aduna noroc (...) Cu astea te sorcovim / pe la noi prin ţinţirim".

Autorul nu scapă nimic din componentele carceralului: celula, spitalul, cimitirul, moartea, sinuciderea, mormîntul - toate sunt deconspirate, evocate, pervertite. Suferinţa infestează şi parazitează pînă şi experienţa fals-cathartică a morţii, transpunînd-o într-un act mimetic acaparator: „şi gropile-şi spun între ele în şoapte: / - Hei, mîine ori poimîine noapte, / poate-o scrîşni sub noroi /şi 632 / sau 807."

Actualitatea poeziei carcerale semnată de Radu Gyr constă în chiar forţa sa interioară şi în valoarea ei incontestabilă, înmiit estetică, şi, bineînţeles, documentară. În pofida zădărniciei, mîniei, disperării, suferinţei, dar - mai presus de toate! - a nedreptăţii încercate de acest „Homer al închisorilor româneşti", cum îl numeşte Ioan Victor Pica[15], el are puterea în final să susţină: „Vezi Viaţă? Eu încă trăiesc / şi încă-ţi mai fac reverenţe / cu-aceste gunoaie şi zdrenţe, /c-un rest de prăpăd omenesc. // Vezi Viaţă? Eu încă surîd / prin lacrima acestei argile, (...) / Vezi, Viaţă? Eu încă mă scol / din iad, din dezgust, din leşie, (...) / Vezi, Viaţă? Eu încă mai lupt / din bietele mele morminte, (...) / Vezi, Viaţă? Eu încă mai sper / şi zilnic din mine mănîncă / mocirla şi încă, şi încă... / şi eu tot te vreau, tot te cer."

Lirica închisorii lui Radu Gyr a căpătat valenţele absolutului nu doar prin amploarea inspiraţiei şi prin forţa anduranţei dată celorlalţi damnaţi, ci şi – mai ales – prin expresivitatea sa insolită şi substanţialitatea-i covîrşitoare.

15 Cf. Adrian Popescu, op. cit., p. 55

BDD-A23271 © 2015 Editura Universităţii „Petru Maior"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:54:01 UTC)

Stop cadru: Tibor Dery

Circumstanțe istorice

Pe 23 octombrie 1956 izbucnea Revoluţia Maghiară[16]. În iunie 1958, în urma unei înscenări judiciare, liderul revoluţionar Imre Nagy a fost condamnat la moarte şi spînzurat. În 1956, Blocul Sovietic se cutremura din temelii, întregul sistem politic torţionar şi opresiv comportînd marca lui Stalin îşi dovedea falimentul. Mişcarea revoluţionară maghiară, catalizată de cea din Polonia, a fost condusă de intelectuali, dar s-a extins rapid spre clasa proletarilor. S-au configurat experimente de democraţie directă îmbrăcînd veşmîntul Consiliilor Muncitoreşti, prefigurare a ceea ce avea să fie „Solidaritatea" în Polonia. Revoluţia s-a identificat, cel puţin în prima ei fază, cu personalitatea fostului premier Imre Nagy, un comunist care îndrăznise dupa moartea lui Stalin să propună o liberalizare internă. Nagy şi susţinătorii săi au intenţionat o debolşevizare a comunismului. În cele zece zile cît a condus cele două guverne ale Revoluţiei Maghiare, Nagy s-a reinventat ca personalitate politică, a rupt radical legăturile cu stalinismul si a permis Ungariei să devina o autentică republică a cetăţenilor**.** A sfidat colosul sovietic şi pe servitorii acestuia din aşa-zisele democraţii populare, inclusiv România.

Nimic similar nu s–a întîmplat în România, nici în 1956, nici în 1968, anul *Primaverii de la Praga*, nici în 1989. Imre Nagy (1896-1958) a fost iniţial un comunist convins. Nagy a făcut în perioada emigraţiei în URSS compromisuri penibile. A acceptat chiar să devină, pentru cîţiva ani, informator al NKVD-ului. Şi totuşi, în pofida acestor abdicări, a îndrăznit, atunci cînd s-a ivit prilejul, să propună o altă logică politică, înlăturînd-o pe aceea a monolitului inchizitorial. După moartea lui Stalin, între 1953 si 1955, ca prim ministru al Ungariei, Nagy a susţinut aşa-zisul *Nou Curs*. S-au deschis porţile închisorilor şi lagărelor. Unii torţionari, inclusiv Gabor Peter, fostul şef al Securităţii, au fost arestati, judecaţi şi condamnaţi. Asemenea lucruri erau de negîndit la Bucureşti unde puterea continua să mizeze pe cel mai dur stalinism. Scriitori ca Tibor Dery si Gyula Hay, cunoscuţi pentru opţiunile lor marxiste, au aderat la programul lui Nagy.

16 Informaţiile au fost preluate din Doina Jela, Vladimir Tismaneanu (coordonatori), *Ungaria 1956: Revolta mintilor si sfarsitul mitului comunist*, Editura Curtea Veche, Bucureşti, 2006.

BDD-A23271 © 2015 Editura Universităţii „Petru Maior"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:54:01 UTC)

În pofida presiunilor făcute asupra lui de KGB şi de oamenii sovieticilor din România (Dej, Bodnăraş, Valter Roman, Aurel Malnăşan, Iosif Ardeleanu), Nagy a rămas convins că Revoluţia Maghiară a fost justificată politic, social şi moral. A respins cu indignare acuzaţiile proferate de neo-stalinişti şi a înţeles că însuşi Hrusciov, oricît încerca să pozeze în reformator, nu putea să se rupă complet de sistemul căruia îi datora totul. Meritul lui Nagy este că a permis resurecţia societăţii civile, după atîtea înjosiri şi umiliri. În timpul detenţiei de la Snagov, Nagy a formulat nu numai o nouă viziune despre relaţiile dintre statele socialiste, complet opusă hegemonismului sovietic, dar şi o filosofie politică opusă autoritarismului de sorginte leninistă. Nagy a acceptat compromisul politc în chip onest, nu ca pe un subterfugiu menit să asigure recuperarea ulterioară a poziţiilor pierdute.

Profil

Tibor Dery[17], romancier remarcabil al Ungariei, poate chiar cel mai vizibil dintre scriitorii maghiari, s-a născut în Budapesta în 1894, într-o familie de evrei oarecum înstărită. Pînă la vîrsta de 10 ani a suferit de tuberculoză osoasă, aflat constant sub tratament în sanatoriile din Elveţia şi Austria. A absolvit Academia de Comerţ şi a lucrat împreună cu unchiul său care deţinea o afacere. La începutul lui 1918 aderă la Partidul Comunist din Ungaria. În această perioadă a debutat ca prozator, publicînd povestiri. A călătorit la Viena, Paris şi-n Italia, petrecîndu-şi pe aceste meleaguri aproximativ 5 ani. În perioada acestui exil şi-a conceput primul roman. 1926 a însemnat pentru Tibor Dery întoarcerea în Ungaria şi începutul prieteniei sale cu Gyula Illyes, cel mai de seamă poet maghiar în viaţă la acea dată. În 1931 a părăsit din nou Ungaria şi s-a stabilit la Berlin, unde îşi scrie romanul *Faţă în faţă (Face to Face)*, al cărui subiect tratează lupta comuniştilor berlinezi împotriva naziştilor, care la vremea aceea îşi forţau deja ascensiunea la putere. În 1932 lasă Berlin-ul pentru Viena şi mai apoi se-ndreaptă spre Spania; aici începe să lucreze la amplul său roman *Fraza neterminată (*Unfinished Sentence), care examinează motivele pentru care un avocat bogat din Budapesta, deziluzionat de lumea în care trăieşte, alege să se înroleze în Partidul Comunist din Ungaria, aflat pe atunci în ilegalitate. În 1937 Dery se întoarce la Budapesta şi este condamnat la 3 luni de închisoare din cauza

17 Informaţii preluate din HUNGARIAN BACKGROUND REPORT, 20 September 1962

BDD-A23271 © 2015 Editura Universităţii „Petru Maior”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:54:01 UTC)

unui volum de călătorie ce viza Uniunea Sovietică. În timpul războiului, scriitorul şi-a continuat activitatea ilegală în Budapesta, în calitatea sa de membru al Partidului Comunist; fratele îi este executat de nemţi. Cărţile pe care le-a scris înaintea războiului au fost publicate în ţara sa natală abia în 1945. După 1940 a dat formă şi substanţă unei serii de romane, dintre care primele două reunite sub titulatura *Răspunsul (The Answer*) au văzut lumina tiparului. A mai aşternut pe hîrtie două scenarii de film şi o satiră.

De-a lungul carierei sale literare, Tibor Dery a susţinut perspectiva umanistă sau aşa-zisa *faţă umană* a comunismului; pentru mult timp, Partidul n-a îndrăznit să-l atace, fiindcă era bine privit nu doar în Ungaria, ci şi în Vest. Abia în 1952 a fost vizat de critici articulate şi vocalizate, în momentul în care partea întîi a romanului *Răspunsul* a fost publicat. Cartea conţinea paralelisme între existenţa unui copil de muncitor şi cea a unui fiu de profesor universitar, acţiunea derulîndu-se între cele două războaie, localizată în Ungaria. Jozsef Revai, ministrul de atunci al Educaţiei, a atacat aspru scrierea lui Tibor Dery, pe motiv că personajele nu respectă moralitatea comunistă, ci mai degrabă o îmbrăţişează pe cea mic burgheză. În consecinţă, autorul a ales să se retragă din viaţa publică, neconsiderînd necesară o revizitare a operei sale. În 1953, o dată ce *noul curs* al politicii s-a instalat în Ungaria prin vocea lui Imre Nagy, scriitorul a ales să revină şi să-şi susţină vechiul prieten în demersul său de a deschide perspectivele pentru maghiari. După prăbuşirea lui Nagy din februarie 1955, Tibor Dery a continuat să reflecte în paginile sale emblematicul *nou curs* al politicii, echivalent al *dezgheţului* de la noi din anii 1970. A devenit liderul mişcării scriitoriceşti şi s-a opus constant şefiei lui Rakosi. Prima acţiune concretă de acest gen s-a consumat în octombrie 1955, cînd Uniunea Scriitorilor a aprobat un memorandum cerînd o schimbare radicală în privinţa conducerii ţării. Ca urmare, Dery a fost sever marginalizat de vreme ce se dovedise incapabil să respecte disciplina de partid. Scriitorul nu s-a lăsat intimidat şi în urma Congresului Partidului a fost acceptat ca lider al revoltei scriitorilor. Dery revendica nu numai schimbarea lui Rakosi din fruntea ţării, dar şi reabilitarea lui Imre Nagy, renunţarea la cenzură, cu alte cuvinte: o schimbare radicală în politica Ungariei. În cele din urmă, Rakosi a fost obligat să demisioneze pe 18 iulie. Pe 23 octombrie, înainte de a izbucni revoluţia, Tibor Dery a ţinut un discurs în faţa mulţimii de tineri ce demonstrau în stradă. În 1 noiembrie Radio Kossuth a transmis

BDD-A23271 © 2015 Editura Universităţii „Petru Maior”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:54:01 UTC)

manifestul Uniunii Scriitorilor, manifest semnat şi de scriitorul revoluţionar în cauză; manifestul partizana cu protestatarii şi-i sfătuia să aleagă calea înţeleaptă a solidarităţii, abţinîndu-se de la răzbunări. După suprimarea revoluţiei, Dery a acceptat numirea sa ca membru al Consiliului Revoluţionar al Intelectualilor din Ungaria. Luna aprilie însă aduce o notificare de la Ministerul Internelor, notificare ce anunţa arestarea scriitorului. Gurile rele susţin că arestarea sa se consumase cu ceva timp înaintea notificării. O dată cu reducerea la tăcere a lui Tibor Dery, şi Uniunea Scriitorilor a fost dizolvată. Curtea Supremă a Consiliului Poporului l-a condamnat pe autorul revoluţionar la 9 ani de închisoare ca urmare a activităţii sale conspirative împotriva statului la care s-a făcut părtaş în noiembrie 1956. Dată fiind sănătatea sa fragilă, o mare parte din sentinţă şi-a consumat-o la spitalul închisorii. I s-a permis să scrie, dar i s-a refuzat, evident, orice şansă de publicare. Din momentul arestării sale, intelectuali de marcă ai Vestului l-au susţinut cu vehemenţă. De aceea, regimul politic maghiar decide în cele din urmă, sub presiunea intervenţiei scriitorilor din occident, să-l elibereze pe Tibor Dery mai repede, cu ocazia amnistiei din 1960. După eliberare, scriitorul n-a făcut nici o declaraţie publică. În 1962 i se permite să publice o nuvelă de aproximativ 20 de pagini *TheReckoning* (*Recunoaşterea)*, ce camuflează îndărătul protagonistului, profesorul, gîndurile şi sentimentele autorului însuşi, opinii pe care nu şi le-a mai retras vreodată şi asupra cărora a ales să nu mai revină cu alte comentarii.

Aşadar, Tibor Dery rămîne în istorie drept un intelectual comunist maghiar, încarcerat în trei rînduri de regimuri diferite, de-a lungul carierei sale longevive. Cărţile sale radiografiază condiţia damnatului aflat la mila alesului/ străinului comunist maghiar: *Love (Iubirea)* urmăreşte eliberarea unui condamnat politic la familia sa, povestea constituind punctul de pornire al unui film unguresc din 1971; *Two Women (Două femei)* se concentrează şi ea pe figura unui prizonier politic, povestea fiind construită inovativ în jurul unui protagonist complet absent in presentia; *Games of the Underworld (Jocurile lumii subterane)* ilustrează ocuparea Budapestei în cel de-al doilea război mondial.

Romancierul Tibor Dery se bucură azi de o reputaţie scriitoricească ce depăşeşte graniţele Ungariei, fiind acceptat ca un prozator înzestrat cu stil şi substanţă persuasive, graţie statornicei sale pasiuni pentru adevăr , dar şi obstinaţiei cu care nu a renunţat la principiile şi morala ce i-au amprentat existenţa, pînă în 1977, anul morţii sale.

BDD-A23271 © 2015 Editura Universităţii „Petru Maior”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:54:01 UTC)

Bibliografie

Dumitru Andreica, *Drumuri în întuneric*, Fundaţia Academia Civică, 1998;
Gheorghe Boldur- Lăţescu, *Genocidul comunist în România (II)*, Editura Albatros, Bucureşti, 1994;
Marx. Engels, *Manifestul prtidului Comunist,* Ediţia a II-a, îngrijită de Cristian Preda, Editura Nemira, Bucureşti, 2006;
Radu Gyr, *Calendarul meu,* Editura Ex.Ponto, Constanţa, 1996;
Idem, *Poezii I,* Editura Marineasa, Timişoara, 1992;
Idem, *Poezii II,* Editura Marineasa, Timişoara, 1993;
Idem, *Poezii III,* Editura Marineasa, Timişoara, 1994;
Doina Jela, Vladimir Tismaneanu (coordonatori), *Ungaria 1956: Revolta minţilor şi sfîrşitul mitului comunist*, Editura Curtea Veche, Bucureşti, 2006;
Marius Oprea, *Banalitatea Răului. O istoarie a securităţii în documente 1949-1989,* Editura Polirom, Bucureşti, 2002;
Adrian-Paul Iliescu, *Anatomia Răului Politic,* Editura Fundaţiei Culturale Ideea Europeană, 2005;
Adrian Popescu, în volumul *Lancea frîntă*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1995.

BDD-A23271 © 2015 Editura Universităţii „Petru Maior”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:54:01 UTC)